

lamiféle relativizmus nevében utasította el saját identitásának e koncentrikus voltát. Nagyon is univerzalista gondolatai voltak: „Tehát valami olyan gondolat és meggyőződés kísér, hogy ennek a létnek mint működő szerkezetnek azzal a megfogható arculatával, amelyet én élek, rendelkeznie kell egy olyan alapkoreográfiával, amelyet mindenütt visszabeszél, és amellyel mindenütt szembealálkodik az ember.”⁵ Számára a pontosság egyfajta lokalitás elismerését írta elő. Közép-európainak lenni azt jelentette, közvetlenül csatlakozni a környezethez, és a környezeten keresztül az „alapkoreográfiához”. Nem a goethei–hegeli modellben gondolkodott: nem a nemzet közvetít az egyetemeshoz, hanem a hely. Nem magyarságtudata hiányzott, hanem magyarságtudata nem nemzeti alapú volt.

És éppen ezért szörnyűsége sen méltánytalan az, amikor Bartis a nemzeteszme védelmében támadja a kozmopolitizmust.

Ami meg a világpolgárokat, közkeletűbb nevükön: kozmopolitákat illeti, az a tapasztalatom, hogy a világpolgárságuk mellett vagy meglehetősen erős nemzetudattal rendelkeznek, vagy túlfűtötten rajonganak más nemzetekért, miközben a sajátjukat már-már gyűlöletgyanúsán ostorozzák. Sérelmekkel telve, a jobbítás valódi szándéka nélkül. De mondom, olyan világpolgárral nekem még nem adatott meg találkoznom, aki nemzeti kérdésekben ne lett volna érintett vagy érinthető. Szóval pont olyan életveszélyesnek tartom, amikor a korszerű nemzetudat nájlonzacsckójában akarják eladni az elnemzetietlenítést, mint amikor valaki nyáladzva belelihegi az arcomba, hogy ő mi, vagy én mi vagyok. (34)

A nemzeteszmet nem a kozmopolitizmus tette tönkre, hanem az az etnicizmus, amely a *nemzetben belül* húzott meg határokat. A modern kozmopolitizmus nagyon jól ellett volna a nemzeteszmevel, sőt, nagy részben ő maga hozta azt létre.⁶ Goethe és Hegel azt gondolták, a nemzeti műveltség különössége közvetít az emberiség általánossága felé. Ez az a közvetítés, ami mára (ki tudja, mikor) megszakadt. De úgy tenni, mintha nem lenne más alternatíva, az azonos azzal, mint úgy tenni, mintha nem olvasunk volna Mészölyt vagy Nádist, vagy Esterházyt. (Zárójelben jegyezve csak meg: sem művészeti, sem kulturális szempontból nem tűnik az sem kontraproduktívna – lásd még veszélyesnek –, ha valaki a jobbítás szándéka nélkül gyűlöli hazáját. Bernhard attól még az osztrák irodalom koronagyémántja, hogy sohasem rejtette véka alá véleményét az osztrák kultúráról, és azt se lehetne mondani, hogy igazán jelentős projekteket dolgozott volna ki megmentésére. Inkább csak a magyar kulturális kishitűség az, ami az ilyesmiben veszélyt lát, nem lévén biztos önnön erejében. A kulturális egyet nem értés [ami nem azonos a *Kulturkampf*]-al soha nem veszélyes, mert a kultúra továbbélését szolgálja. A kulturális dogmatizmus az, ami veszélyes, mert az valóban halálra ítéli a kultúrát.)

Mindent összevetve a kérdés e kötet után maradt, ami volt: vannak-e, lesznek-e organikus eszközei a magyar irodalomnak

ahhoz, hogy az elbeszélés vagy a metafora legitimációs erejét visszazerezzék. Kemény és Bartis ugyanis nem csupán azt a célt tűzte ki maga elé, hogy „jó irodalmat” írjanak. Határozott elképzelésük van a kulturális megújulásról (vagy annak lehetetlenségéről), azt kell mondanom, az egyetlen jelentős konzervatív kultúrpolitikát képviselik, amelyet én a hazai szcénában felfedezhetőnek vélek. Magam úgy vélem, ehhez a kísérlethez az *Amiről lehet* fűzhet kommentárokat, de megvalósítani mégis csak az irodalmi művek tudják. Az *Élőbeszéd* képes volt és a *Nyugalom* is képes volt elég erős állításokat fogalmazni meg ennek érdekében. Viszont inkább ott láttam őket erősnek, ahol a problémát élezték ki, nem ahol nosztalgikusak voltak. Azt is mondhatnám, ahol valóban Adyhoz voltak hűek.

Szilágyi
Márton

Egy könyv – két hangra

(Bartis
Attila –
Kemény
István:
Amiről lehet.
Magvető, 2010)

Az utóbbi években nem példa nélküli, hogy két író dialógusára építő könyvet ad ki valamelyik igényes irodalmi kiadó. Nagy visszhangot váltott ki például a Bodor Ádámot, illetve a Tolnai Ottót faggató kötet megjelenése – az előbbiben Balla Zsófia, a másodikban Parti Nagy Lajos vállalta a kérdező szerepét (Bodor Ádám: *A börtön szaga. Válaszok Balla Zsófia kérdéseire. Egy korábbi rádióinterjú változata*, Magvető, 2001; Tolnai Ottó: *Költő disznósírból. Egy rádióinterjú regénye*, Kérdező: Parti Nagy Lajos, Kalligram, 2004). Mindazonáltal csalódnánk, ha jelen kötetet, amelyen Bartis Attila és Kemény István neve egymás mellett, társszerzői minőségben olvasható, a Bodor- és Tolnai-könyv kialakította várakozásokkal vennénk kézbe. Noha itt is egy más célra készült, szóbeliségben létező szöveg átírásáról van szó – csak ezúttal egy internetes folyóirat számára készített beszélgetés, s nem rádióinterjú szolgált a kötet alapjául –, aligha véletlen, hogy a kötet fülszövegének már az első mondata hangsúlyosan el akarja háritani azt, hogy a könyv „interjúkötet” lenne, mondván: „A látszattal ellentétben nem interjúkötetet tart a kezében az olvasó.” S valóban nem, amennyiben a Bodor- és Tolnai-kötet mércéjét alkalmazzuk. Az idézett mondat szándéka persze nem elsősorban a mentegetés, hanem az, hogy elemelje a két szerző írói életművéhez képest másodlagosabb, kommentár jellegű, inkább a privát közlésformához (beszélgetés) közelítő vállalkozást attól a besorolástól, amely a legkézenfekvőbb lenne.

S erre már csak azért is szükség van, mert a kötet koncepciója szerint nem valamelyik író áll a középpontban (önmagában), hanem Kemény és Bartis a három dialógusra osztott könyvben egyaránt magukra veszik a kérdező és a megkérdezett pozícióját is, s így valóban egyenrangú felekként mutatkoznak meg – még ha nem is tűnik túl logikusnak, hogy a lehetséges szimmetriát megbontva Kemény István kétszer lesz kérdező, míg Bartis Attila csak egyszer. Mindazonáltal a két író közül egyik sem váltalta azt, amit Balla Zsófia és Parti Nagy Lajos, hogy alárendelt közreműködője legyen egy életrajzi nagymonológának. Ez persze csupán sajátossága, s nem hibája a kötetnek: éppen ebből fakad eredendő izgalmassága is, hiszen láthatóan másféle lehetőségeket hordoz, mint általában az efféle vállalkozások. Ami viszont feltétlenül rokonítja az emlegetett két interjúkötettel, az az, hogy a két író egymással való dialogizálása itt is részben fikciós jellegű, hiszen a valódi beszélgetésnek imitációját valósítja meg: miközben ugyanis formailag a szóbeli dialógust imitálja a kötet, a szöveg egyik megszólaló részéről sem esetleges és esendő, hanem láthatólag írásban van stilizálva, ráadásul a folyamatos átírás és kiegészítés jegyei is benne vannak – sőt, mindez a processzus ki is mondatik a kötet elején, mindkét résztvevő megfogalmazza. Most csak Keményt idézem: „És itt, ezen a helyen javasolnám, hogy tisztázzunk valamit. Mégpedig azt, hogy ez a beszélgetés 2006-ban kezdődött, 2007-ben folytatódott – most pedig, amikor belefogunk, hogy könyvet írjunk a régi anyagból, 2010 van.” (6) A megteremtett helyzet másik sajátossága az intimitás és a mesterkéltesség: voltaképpen egyik résztvevő sem eredendően kíváncsi a másikra a beszélgetés során, hiszen egy hosszú barátság után (és közben), s ezen barátság tudatában vállalkoztak erre a megmutatkozásra. Amit tudnak a másiktól, azt nem innen tudják meg, hanem korábról már tudták, ezért a beszélgetés tétje nem a másik személyiségének a feltárása vagy megfejtése, hanem inkább az, hogy kellő retorikai lehetőséget adjanak a másiknak, hogy elmondhassa azt, amit fontosnak gondol. Ráadásul, ahogyan ez a kötetet olvasván egyértelművé válik, ez esetben két igencsak zárt személyiségről van szó: sem Kemény, sem Bartis nem kívánja ezt az alkalmat megragadni a feltárulkozásra, inkább saját műveiknek az életrajz konkrétumaival való bizonytalan, nem egyértelmű kapcsolatát kívánják érzékeltetni.

Mindez így együtt okozza azt, hogy aligha megfelelő olvasási metódus úgy venni a kezünkbe a könyvet, mintha a Tolnai- és Bodor-interjú sajátosságaira számítanánk. Mert ha így tennénk, akkor csalódnánk: innen bizony nem azt fogjuk megtudni, hogy a két író, vagy közülük akár csupán az egyiket milyen alkotómódszer jellemzi (vagy legalább hogy ő mit gondol sajátjának), illetve műveik születésének körülményeiről is csak nagyon kevés és sporadikus háttérinformációra számíthatunk. Innen nézvést igen pontosnak tűnik a kötet címe (*Amiről lehet*), amelyet a fülszöveg értelmező mondata is mintha a megnyilatkozás tematikus korlátozásaként értelmezne: „Szinte mindenről, amiről lehet. Amiről pedig nem lehet, arról nekik is hallgatniuk kell.” Ezért aztán nincs is túl sok értelme a kötetbeli beszélgetés kapcsán az

összintéséget firtatni: hogy tudniillik elhíhetjük-e, amikor valamelyik fél a másik kijelentésére rácsodálkozik, s azt állítja, ezt még soha nem hallotta tőle. Merthogy az összintés itt, ebben a könyvben, a kialakított szemléleti és formai keretek között legfőljebb retorikai, vagy hatásészettikai kérdésként mutatkozhatik meg, mondhatni az elhíetés nyelvi ereje által.

Mit kínál akkor ez a kötet? Két, jelentős írói életművel és szakmai sikerrel rendelkező, immár a középgenerációba öregegett szerző, akik korábban még nem (vagy nem ilyen mértékben) ereszkedtek bele egy ilyen műfajba, a kimondás lehetőségét kevesebb poétikai áttétellel hordozó interjú közegében nyilatkozik meg; ennek a vállalkozásnak önmagában is van érdekessége, s ez elsősorban a Bartis Attila és Kemény István művei keltette várakozással függhet össze. Ráadásul a két író az interjúhoz is mint szépiroí feladathoz viszonyul: a szöveg megalkotását saját írói módszerükön és igényükön átszűrve próbálják megvalósítani. Az írói életművek egészén belül éppen az efféle kötetek szoktak afféle jól kiaknázhatónak tűnő segédanyagként értelmeződni: hiszen itt ellenőrizhetővé válik az egyes művek megszületésének körülményeit megvilágító írói szándékok mibenléte, a fogadtatás szubjektív interpretálása, a hatásokhoz és az írói csoportosulásokhoz, esetleg a vállalt, illetve elutasított hagyományvonalatokhoz fűződő viszony. Ez a kötet is tartalmaz persze ilyen adalékokat. Ám itt nem ez bizonyul a legfontosabbnak. Sokkal lényegesebbnek látszik a nemzedéki tapasztalatokhoz való viszony, illetve a jelenlegi (de az előzményekhez való kapcsolódásában folytonosnak feltüntetett) közérzet állapotrajza. Talán nem kizárólag az én olvasói beállítódásomat jelzi, hogy nehéz szabadulnom a könyvnek ettől a jellegétől; ám az már nyilván saját tapasztalataimmal függ össze, s ezért igen nehezen lenne általánosítható, hogy saját pozíciómat mennyire meghatározza az a fénytörés, amely a számomra is ifjúkori környezetet jelentő világ egykori észleléséből és jelenlegi értelmezéséből fakad. Hiszen nem egyszerűen néhány évvel fiatalabb vagyok az egyik szerzőnél (Kemény), míg a másiknál (Bartis) idősebb, de mindkettejükről örök benyomásokat azokból az évekből, amelyeket felidéznek. Pontosabban az 1980-as, 1990-es évekből, amikor is kettejük eltérő gyermek- és ifjúkori tapasztalatai (a Marosvásárhelynek és Budapestnek az eltérő miliójából fakadó sajátlagos élmények) feloldódnak egy többé-kevésbé immár közös élményanyagban. A külső nézőpontnak és a szubjektív érzékelésnek a diszkrpanciájáról sokat elárul Bartisnak az a két mondata, amely ugyan elsősorban a fizikai megjelenésre, s nem a szellemi tartásra vagy mentalitásra vonatkozik, ám a két, akkor még huszonéves íróról kialakítható képet megörökíti: „De ami a külsőt illeti, beszélgettem már olyan nővel, aki elmondta, hogy a nyolcvanas években a barátnőjével szerelmesen bámultak téged és engem a Felszabadulás téren, csak hát szent meggyőződésük volt, hogy nálunk – nem nálam, hanem nálunk – megközelíthetlenebb emberek nincsenek a világon. Miközben mi olyan egyedül voltunk, mint a kisujjunk, és semminek nem örültünk volna annyira, mint ha valaki meg akart volna minket közelíteni.” (90)

⁵ Mészöly Miklós – Szigeti László: *Párbeszédkiértelmezés*, Kalligram, Pozsony, 1999.

⁶ Lásd például Tamás Gáspár Miklós: *Magyarok voltunk*, Élet és Irodalom, 2009. július 31.

Ha egykori emlékeimben kutatok a számomra évhalasztóként egyetemi évfolyamtársá váló Kemény Istvánról, akivel köszönőviszonyban voltam, s Bartis Attiláról, akinek az első prózakötete az én első kritikakötetemmel egyszerre, ugyanabban a könyvsorozatban jelent meg, számomra is a megközelíthetlenség és a saját világba való gögös elzárkózás jutott eszembe annak idején – nyilván ezért is alakult úgy, hogy semmiféle kapcsolatfelvételi kísérlet nem történt közöttünk, sem akkor, sem azóta, még talán a beszélgetés kezdeményezése szintjén sem. Ennek az állapotnak – a külső nézőpontból homogénnek tűnő csoporton belüli magány pozíciójának – a másik oldalát hangsúlyosan tárja fel a kötet dialógusa. Arra ébreszthet rá, hogy nyilván én sem látszhattam másnak annak idején, egyetemistaként, mint gögösnek és elzárkózónak, miközben meg voltam győződve arról, hogy mások nem kíváncsiak rám. Túl a személyes, önismerettel összefüggő felismerésen azonban, a kötet olvastán az is megkockázatható: ez a magatartásforma mint az autonómia megőrzésének vagy legalább kiküzdésének egyik lehetséges eszköze voltaképpen védekezés is lehetett, noha időnként éppen azt választotta el, ami akár össze is tartozhatott volna. Ebben is megmutatkozhat – igaz, csupán utólagos reflexióként – valamiféle nemzedéki tapasztalat. Bartis és Kemény dialógusának témái, ritmusa és hangsúlyai azt mutatják ugyanis, hogy itt talán többről volt szó, mint egyéni alkati, mentalitásbeli momentumokról. Amiről ugyanis a kötet nem beszél, ám az ott elmondottakhoz mint egykori intellektuális miliő feltétlenül hozzám számítható, az az, hogy az 1980-as évek második felének és az 1990-es évek elejének irodalmi közege – számomra, a mából visszatekintve legalábbis úgy tűnik – a nemzedékiség élményének (léteinek, nemléteinek, átélhetőségének, hiányának) tapasztalatát firtatta igen erősen, bár persze nem először s nyilván nem utoljára a magyar irodalom történetében. Valamiféleképpen ez a kategória tűnt akkor alkalmazhatónak – feltehetőleg más, lényegesebb kategóriák helyett – bizonyos irodalomszociológiai, s ezen túl akár esztétikai ütközőpontok leírására is, nyilván nem függetlenül az 1989-es, 1990-es korszakváltás (az egykorúan rendszerváltozásnak nevezett folyamat) eufóriájától, s az akkori fiatal írók komoly, s szervezeti szempontból olykor sikeres erőfeszítéseket tettek, hogy ennek a látens, nem elsősorban tőlük származó, de bensővé hasonított értelmezői elvárásnak megfeleljenek (gondolok itt a József Attila Kör újraélesztésére, életben tartására, a *JAK-füzetek* új folyamának az elindítására vagy éppen bizonyos, részben nemzedéki elvre épülő folyóirat-alapítási kísérletekre és akár olyan, a nemzedékiséget firtató körkérdésekre is, mint amely a kilencvenes évek elején az Alföldben jelent meg hónapokon keresztül). S ha most, Kemény és Bartis beszélgetőkönyvének a hatására saját egykori benyomásaimra akarnék visszaemlékezni, nekem ennek – az egyébként számomra akkor irritáló, s saját pozícióm felől nézve kirekesztőnek tűnő – diszkurzus centrumában lévőnek tűntek föl jelen kötet szerzői, de különösen a néhány évvel idősebb, s első kötetét már 1984-ben kiadó Kemény István. Ennek a félmúltba süllyedt korszaknak a másféle belső

történetét rajzolja ki most ez a dialógus. Nem is elsősorban azzal, hogy egy utólagos emlékező pozícióból tagoltabbá és személyesebbé teszi az írói indulás szellemi környezetét, hanem inkább azért, mert erre a periódusra visszagondolva komoly személyes hitellel egy másik értelmezői keretet tud megjeleníteni: mondhatni a magánynak és a kívülállásnak a helyzetét teszi láthatóvá. Úgy is, mint egykori létérzékelést, de úgy is, hogy az életmű (azaz mindkét életmű) kapcsán nem a nemzedékiséget villantja fel releváns kontextusnak, hanem mintegy ennek helyére teszi azt a barátságot, amely a könyvben előzetes opcióként, s folyamatában megnyilvánított jelenségként is megmutatkozik. Egy majdani (reménybeli) irodalomtörténeti olvasat számára, amely ezt a kötetet a Kemény- és Bartis-szövegek értelmezésének, szituálásának segédanyagaként próbálná meg felhasználni, talán ez lehet a kötet legkomolyabb tanulsága, s nem az itt-ott feltűnedező, de egészében igen hézagos biográfiai adalékok: hiszen láthatólag ennek a személyes kapcsolatnak a keretében mutatkoznak meg a beszélgetésben az egyes művekre hatással lévő szövegek is. Csak egyetlen példa: amikor Bartis az első regényének (*A séta*) ihletét adó műként Keménynek *Az ellenség művésze* című kötetét nevezi meg – felrónán egyébként a recepciónak, hogy ezt az intertextuális viszonyt nem ismerte fel –, akkor nyilván csak egyetlen szálát emel ki és exponál a lehetséges hatások közül, de jellemző módon s aligha véletlenül olyat, amely éppen ezt a személyes kapcsolatot teszi láthatóvá, s nem valamiféle tágabb, nemzedéki tapasztalatot.

A kötet személyes, életrajzi vonatkozásokban szűkölködő jellege lehet tehát csalódás, hiszen végső soron nem kapunk meg egy két személyiség megnyilatkozásaira hangszerelt memoárt, amely átfogó, bár személyes elfogultságokra települő korképet tudna nyújtani. Az előzetesen megvallott személyes barátság pedig több esetben megakadályozza az utalások pontosabb megnevezését is. Így marad például rejtélyes a Bartis Attila fényképeszi munkássága kapcsán szóba hozott erotika jelenléte, mivel az általánosabb szemléleti kérdések felé elkanyarodó válaszokkal Kemény István megelégszik – nyilván ő úgyis tudja, miről van szó –, ám az olvasó számára elmarad ennek a visszakapcsolása a személyiség hétköznapijához. S ugyanígy, egyetlen kurta s hangsúlytalan említést leszámítva szinte szóba sem kerül az, hogy Kemény a megélhetés érdekében szappanopera-dialógus írására is szakosodott hosszú éveken keresztül. Biografikus adalékként ilyenformán csak igen korlátozottan olvasható a kötet, s azt is megkockáztatnám, efféle szándékkal nem is éri meg kézbe venni. Bartis Attila és Kemény István azonban a rendelkezésre álló műfaji keretet valami másra használta fel, akár azt is mondhatnám, sikerült átértelmezniük a nekik felkínált hagyományt: a nemzedékiség dekonstrukciója irányába tolták el a barátság privát megvallásának szélesebb kör számára alighanem érdektelen lehetőségét. S ha az olvasó némileg zavartan teszi le a könyvet, érdemes utánagondolnia, hogy ez a zavar miből fakad: abból-e, hogy saját előzetes elvárásait nem sikerült a kötet szabályrendszerének megfeleltetnie, vagy inkább abból, hogy revelatív

módon szembesülhetett valami másféle, a megszokottól eltérő múltértelmezéssel és gondolkodásmóddal. Velem ez utóbbi történet meg.

(Térey János: *Protokoll. Magvető, 2010*)

„De hát ha nincsen saját kézjegye!” – állítja kérlelhetetlen szigorral egy Szőnyi-másolatról a *Protokoll* című verses regény tragikus sorsú mellékszereplője, a műkritikus Karányi. Majd így folytatja: „A név a pajzs, a sors biztos fedője. / Az egyéniség védjegye hiányzik; / És hogyha nincs személyiség, ezek / Nem festmények, csak piszkos kartonok!” (41)

Térey János védjegyértékű nyelvezte és látásmódja immár visszavonhatatlanul a kortárs lírafolyamatok meghatározó erjesztőjévé lett. (Miként a majd' egy évtizeddel korábban induló Kemény Istváné.) Dikciója, motívumai, témái végérvényesen beledolgozódtak abba a nyelvi humuszba, amelyből manapság talán a legizgalmasabb költői vállalkozások sarjadnak. Elfeledett, poros műfajokat fedez fel újra, porol le módszereken. Pontosabban témáit, témáinkat gyakorta valamely veretes műfajba ágyazza. Írt már klasszikus metrumba lakatolt poémát, tőzsdéi drámai költeményt, ezredfordulás polgári színművelésget, futurisztikus misztériumdrámát. Vagy éppen jegeces ironiába áztatott, ráadásul három párhuzamos síkon futtatott verses regényt. Mi több, a 2001-ben megjelent *Paulus* után egy évtizeddel újra verses regénnyel állt elő, amelynek világa immár, ha lehet, még koncentráltabban koncentrált; amennyiben hőse, a külügyminisztériumban protokollfőnökként dolgozó Mátrai Ágoston mindenféle történelmi-mitikus párhuzam nélkül, azaz a *Paulus*ban kidolgozott párhuzamos történetek szerkezeti fűfanga nélkül mutatja fel az „egyéniiség védjegyet” – a sajátját is, és Téreyét is. Még akkor is, ha ez a védjegyértékű „pajzs” – „a sors biztos fedője” – teljességgel el is takarja magát az „egyéniiséget”. Ami Térey esetében egészen egyszerűen azt jelenti, hogy noha a stílus tényleg maga az ember, most mégsem az emberről, hanem a stílusról lehet csak szó; nem érdemes hát a stílárís „védjegy”, a nagyszabású s így *brand* jellegű álcamatatvány mögé kukucskálni; elégedjünk meg azzal, amit látunk, amit olvasunk. És ha a rejtőzködő szerzőtől az elbeszélő jóvoltából megmutatkozó fősze-

replőhöz fordulnánk? Nos tegyük. Ámde Mátrai attraktív-dekoratív figurája mögött, még ha keresnénk, sem találhatnánk meg az „egyéniiség” póré igazságát – még akkor sem, amikor olykor, és nem is kevésszer, éppen erről, a főhős viselkedésének mozgó-rugóiról, a rugószerkezet titkáról folyik a védjegyértékű költői beszéd. Léven nem is annyira a mozgás titka, alkímiája nyugózi le az olvasót, mint inkább maga a mozgás, annak mechanikája, valamint a mozgás érzékelésének tartós gyönyöre, kinesztéziája.

Miként Mátrai kíváncsisága, akként a történetbonyolító Téreyé is leginkább „embertani”. (61) Nem értékel, csak megfigyel és megmutat, lévén nincsenek humanisztikus vagy morális előfeltevései és célkitűzései, noha emberismerete és világlátása nagyon is határozottan tűnik.

Ugyanakkor nem ember- és világgépe, hanem ember- és világ-ábrázolása révén válik a *Protokoll* méltóvá – mind Térey eddigi életművéhez, mind a fel-, meg- és bedolgozott irodalmi hagyományhoz (Puskintól Arany Jánoson át Adyig; de gondolhatunk akár a *Paulus* után megjelent újabb verses regényekre is, Szálinger Balázs vagy Géher István műveire). Mátrai, hasonlóan a 2001-es könyv hacker hőséhez, Pálhoz, nem elsősorban jellem, miközben persze vannak markáns tulajdonságai. Inkább tekinthetjük valamiféle túlmozgásos tulajdonsághordozónak, tulajdonságok öntudatos tulajdonosának, mely tulajdonságok elsősorban – vagy legalábbis nem melleleg – egy meghatározott életforma és egy meghatározott (de nem lehatárolt) élettér bemutatását szolgálják: a negyvenes éveibe lépő Mátrai a külügyminisztérium alkalmazottjaként, tehát az átlagembernél jóval magasabb életszínvonalon lakja be Budapestet a Római-parttól Zuglóiig, és járja körbe a világot Komáromtól New Yorkig. A kötet Cioran-mottója – „Élni annyi, mint teret veszteni.” (Réz Pál fordítása) – nyomán elmondhatjuk: Mátrai fokozatos térszűkítésével párhuzamosan Térey éppen hogy teret foglal, azaz tartalmas idővel tölti ki a teret, lendületes történettel fúvatja át a tágas helyszínt, az akkurátusan-poétikusan valóságghú díszletekkel berendezett nyelvi színpadot.

E színpad tagadhatatlan hőse tehát Mátrai, akit számos további figura övez: barátok és ellenségek, munkatársak és asztaltársak, szeretők és szerelmek. Személyiségének titka, miként a felesleges emberként elkönyvelt Anyeginé, úgy tűnik, megközelíthető, sőt megragadható – mondjuk valamiféle ellentét, tartós feszültség formájában, ahogyan azt külügyminisztériumi kollégája, Binder látja: „Viaskodik tebenned szüntelen / A rend embere és a szenvedély...” (314) Egy helyütt Karányi így fogalmazza meg

